

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

AD MEMORIAM SORIN IFTIMI

XLI
2022

IAȘI
2022

COMITETUL DE REDACȚIE

Senica ȚURCANU (redactor șef)
Costică ASĂVOAIE
Ioan IAȚCU
Tamilia-Elena MARIN
Adriana MIRON (secretar de redacție)
Cosmin NIȚĂ
Loredana SOLCAN

Traduceri revizuite/realizate

Simona POSTOLACHE

Copertă și DTP

Cătălin HRIBAN

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași
Muzeul de Istorie a Moldovei
Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1
Iași, RO-700028
Telefon: 04 0232218383
Fax: 04 0332408166
e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI / Abbreviations – Abreviations – Abkürzungen	5
Sorin Iftimi, la un an de la trecerea în veșnicie. Gânduri despre un coleg drag (Ioan IAȚCU)	11
Senica ȚURCANU, New discoveries in old collections: a “Double Janus” anthropomorphic vessel discovered at Trușești / Noi descoperiri în vechi colecții: un vas antropomorf de tip „Dublu Janus” descoperit la Trușești	23
Ting AN, Mădalin-Cornel VĂLEANU, Huan REN, Yan XIANG FU, Luoya ZHU, The Yangshao Culture in China. A short review of over 100 years of archaeological research (I) / Cultura Yangshao din China. Scurt istoric a peste 100 de ani de cercetare arheologică (I)	53
Ioan IAȚCU, Tamilia-Elena MARIN, Descoperiri romane de pe valea Prutului: O reprezentare în bronz a zeiței Venus / Roman discoveries in the Prut Valley: A bronze representation of the goddess Venus	87
Celina GORA, Nicoleta CABA, Filip CIOBĂNAȘU, Valorificare prin cercetare și conservare: Cazul ansamblului de la Hilișeu-Crișan, județul Botoșani / Valorization through research and preservation. The case of the ensemble of Hilișeu- Crișan, Botoșani county	101
Voica-Maria PUȘCAȘU, Comentarii și observații privind rezultatele cercetărilor efectuate de arheologul Vlad Zirra în anul 1963 la mănăstirea Dragomirna / Comments and observations concerning the results of research carried out by archaeologist Vlad Zirra in 1963 at Dragomirna Monastery	113
Eduard RUSU, Muzica și puterea politică – o abordare conceptuală / Music and political power – A conceptual approach	133
Violeta-Anca EPURE, Stat și societate la Dunărea de Jos în percepția consulilor și voiajorilor francezi prepașoptiști. Fragmente de viață politică de la finele veacului al XVIII-lea și până la 1812 (I) / Etat et société au Bas Danube dans la vision des consuls et de voyageurs français avant 1848. Fragments de vie politique de la fin du XVIIIème siècle jusqu’a 1812 (I)	155

Minola IUTIȘ, Răscoala din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan reprezentată în pictura românească din Muzeul de Artă din Iași / <i>The 1784 uprising lead by Horea, Cloșca and Crișan represented in the Romanian painting of the Art Museum in Iași</i>	175
Ștefan S. GOROVEI, Artur Gorovei, Neculai Beldiceanu. Artistul și omul. Un manuscris inedit / <i>Arthur Gorovei, Nicolas Beldiceanu. L'artiste et l'homme. Un manuscrit inédit</i>	187
Narcis Dorin ION, Neobosita victorie asupra trecutului. Convorbiri cu Olga Racoviță / <i>The relentless victory over the past. Conversations with Olga Racoviță</i>	225
Corneliu CIUCANU, Considerații privind România și problema Basarabiei în perioada interbelică / <i>Considerations regarding Romania and the issue of Bessarabia during the Interwar period</i>	257
Cristian SANDACHE, Școala românească în timpul guvernării legionare. Ministeriatul lui Traian Brăileanu. Secvențe / <i>The Romanian school during the Legionary governance. Traian Brăileanu's ministry. Sequences</i>	291
Remus TANASĂ, Siruni, fondul de la Arhivele Naționale și Securitatea / <i>Siruni, the National Archives fund and the Securitate</i>	299

Obituaria

ION T. NICULIȚĂ (27. 05. 1939 – 2. 01. 2022) (Alexandru BERZOVAN)	309
---	-----

Recenzii și note de lectură

Nicolae URSULESCU, <i>Civilizația Cucuteni și ariile culturale învecinate. O retrospectivă bibliografică</i> , Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2022, 591 p. și 11 figuri. (Maria-Cristina CIOBANU)	313
Adela KOVÁCS, Alexandru NECHIFOR, Constantin APARASCHIVEI, <i>Frumusețea transpusă în lut. Catalogul statuetelor antropomorfe cucuteniene din Muzeul Județean Botoșani</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 380 p. (Senica ȚURCANU).....	317
Mugur ANDRONIC, <i>Fortificațiile Bucovinei de-a lungul timpului</i> , Suceava, 2021, 185 p. + 44 de ilustrații (Costică ASĂVOAIE).....	320
Narcis Dorin ION, <i>Florica. Vatra Brătienilor</i> , Muzeul Național Brătianu, Ștefănești, 2020, 420 p. (Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU).....	323

SIRUNI, FONDUL DE LA ARHIVELE NAȚIONALE ȘI SECURITATEA

Remus TANASĂ¹

Cuvinte cheie: armenologie, orientalistică, Siruni, Securitate, Arhivele Naționale

Keywords: Armenian studies, Oriental studies, Siruni, Securitate, National Archives

1. Introducere

Într-o notă informativă din 1962, despre H. Dj. Siruni se afirmă următoarele: „mulți ani el a muncit pentru a prezenta românilor aportul coloniilor vechi și noi armene, în viața economică și culturală a țării românești. Legăturile lui cu N. Iorga și publicația sa «Ani» – o revistă culturală și literară în limba română – sunt binecunoscute”². Descrierea nu doar că încadrează destul de precis viața și contribuția lui Siruni, dar cumva o și circumscrie, deoarece, după cum vom vedea, urmărirea sa de către Siguranță, mai întâi, după care de către Securitate, a fost un factor care i-a influențat decisiv destinul.

2. Armenologia în România

Pe teritoriul actual al statului român, dar și în acele zone de proximitate care în trecut au făcut parte din România, comunitățile de armeni s-au așezat în vremuri în care încă nu erau consemnate formațiuni statale autohtone³. După cum susținea Siruni, oarecum pe urmele lui Iorga, „este un lucru cert că elementele armenesti ale Caffei au format baza dezvoltării armenimii din Moldova, și aceasta chiar mult mai înainte de întemeierea principatului”⁴. Fie doar și numai din acest motiv, cercetarea stabilirii și

¹ Academia Română, Filiala Iași – Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, IAȘI.

² ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 321, f. 131.

³ „Este un lucru cert că elementele armenesti ale Caffei au format baza dezvoltării armenimii din Moldova, și aceasta chiar mult mai înainte de întemeierea principatului”, în Hagop Djololian Siruni, *Armenia Maritima*. *Crimeea ca prim popas al armenilor din țările române*, în ANI. *Anuar de cultură armeană. 1942-1943*, București, 1943, p. 157.

⁴ *Ibidem*.

evoluției comunităților armenesti din România ar trebui să reprezinte o preocupare constantă a istoriografiei românești. Însă, tematica este una relativ virgină, mai ales în contextul post-decembrist, când despovărarea cercetării istorice de avatarurile regimului comunist ar fi trebuit să constituie un prilej de efervescență științifică și în această direcție.

Dacă este să privim spre secolul al XIX-lea, îndeosebi înspre a doua lui jumătate, vom remarca că tendința statelor a fost de coagulare în jurul ideii naționale, direcție justificată de principiul naționalităților, iar, mai apoi, de ideea wilsoniană de autodeterminare. Dintre problemele cu care s-au confruntat statele naționale a fost și tensiunea dintre populația etnic majoritară și cele minoritare. Spre deosebire de comunitatea evreiască din România⁵, cea armeană nu a fost supusă unor presiuni politice și sociale la fel de apăsătoare în perioadă ce merge de la fondarea statului român modern până astăzi și, totodată, nu a trebuit nici să înfrunte sau să demitizeze imaginea „veneticului”. Se poate constata, însă, că un demers de cunoaștere de sine și de autodefinire a propriei identități s-a dovedit a fi o preocupare atât pentru *romanahai* (armenii din România), cât și pentru câțiva istorici români, fără a-i exclude pe cei maghiari când a fost vorba despre armenii din Transilvania. În orice caz, a existat un real interes în formă incipientă pentru armenologie, care s-a manifestat îndeosebi sub forma scrierilor despre viața cotidiană din cadrul comunităților de armeni de pe teritoriul de azi și de ieri al României și despre rolul jucat în dezvoltarea țărilor române.

Lucrările existente în istoriografia de limbă română privind rolul armenilor în cadrul țărilor românești surprind o gamă variată de subiecte, de la monografiile de orașe și de la intercalarea rutelor comerciale din Europa Orientală și spațiul autohton, până la aportul economic și cultural al armenilor, inclusiv în chestiuni ce privesc arendarea proprietăților funciare precum terenurile arabile și pășunile. Cu toate acestea, în afară de lucrările sau studiile unor cercetători încurajați chiar de Iorga (Siruni, Grigore Avakian, Vlad Bănățeanu), urmași ulterior de Andrei Pippidi sau Ștefan Gorovei, direcția de cercetare nu a avut parte de noutăți remarcabile decât în mod sporadic și fragmentar (P. P. Panaitescu, Petre Ș. Năsturel, Sergiu Selian, Marius Chelcu, Lidia Prisac sau Valentin Arapu).

3. Hagop Djololian Siruni

Hagop Djololian Siruni a trăit între 1890 și 1973, fiind cel mai prolific armenolog care a activat pe teritoriul țării noastre. Siruni s-a născut la Adabazar în Imperiul Otoman⁶, a absolvit facultatea de Drept din Constantinopol și, după cum rezultă dintr-un referat al Siguranței din 1941, a devenit cetățean român prin naturalizare în

⁵ A se vedea Moses Schwarzfeld, *Raportul domnului prim-secretar Moses Schwarzfeld la prima adunare generală a Societății Istorice „Iuliu Barasch”*, în *Analele Societății Istorice „Iuliu Barasch”*, I, 31 ianuarie 1887, p. 6-7.

⁶ SANIC, fond *Siruni I*, nr. 2125, dosar 1, f. 2.

1933. Acesta și-a găsit vocația de orientalist și de istoric în România, datorită lui Iorga⁷. Relatarea o găsim consemnată chiar de Siruni: „el m-a îndemnat să cercetez izvoare armenefști necunoscute sau necercetate până atunci, care erau menite să lămurească într-o măsură diferite faze ale istoriei României”⁸. După cum mărturisea același Siruni, în 1922, în calitate de secretar general al scriitorilor și artiștilor armeni din Turcia, „trecând prin România, îl vizitasem pe Nicolae Iorga pentru a-i înmâna diploma de onoare din partea Casei Culturale Armene din Constantinopol. El m-a reținut aici și de atunci m-am stabilit aici”⁹. Nu a durat mult și Iorga a ajuns să-l aprecieze, să-l sprijine și să-l îndrume spre un domeniu de cercetare necesar cunoașterii istorice românești, studiile orientale; astfel, aflăm de la istoricul român că „Siruni a fost un erudit, un eminent orientalist, foarte bun cunoscător al limbii turcești, om a cărui activitate a fost de cea mai bună însemnătate în clarificarea unor aspecte mai puțin cunoscute ale trecutului nostru, în special în ceea ce privește relațiile noastre politice, economice și juridice cu Imperiul Otoman”¹⁰. Ținând cont de aprecierea de care s-a bucurat în rândul istoricilor români, Siruni a fost angajat al Institutului de Studii și Cercetări Balcanice din iulie 1943 și până la arestarea sa în decembrie 1944. Informația ne este relevată în telegrama de înștiințare din 26 iunie 1943: „avem onoare a vă aduce la cunoștință că, prin organizarea ce se dă la Institutul nostru, odată cu apariția în Monitorul Oficial a Regulamentului său, Dvs. veți face parte în calitate de specialist din Consiliul de Îndrumare. [...] În această calitate, veți avea conducerea secției de studii turcești și orientale, a cărei organizare vă revine”¹¹.

Soarta nu i-a fost prielnică și la puțin peste un an de la această numire, mai exact la 28 decembrie 1944¹², Siruni a fost arestat de NKVD la ordinul lui Beria sub pretextul că ar fi arătat o atitudine ostilă URSS-ului, fiind acuzat că a colaborat cu forțele anti-sovietice în toată perioada ce mergea de la începutul războiului și până la 23 august 1944.

O serie de oameni de cultură au încercat să afle ce s-a întâmplat și ce i se imputa lui Siruni, și chiar Academia Română a făcut o sesizare Ministerului Afacerilor Interne. Adresa Academiei din 3 august 1945, după ce amintește de meritele lui Siruni, se încheia menționându-se că „prin toate faptele sale, s-a dovedit un bun și loial patriot român, a cărei cetățenie română și-a căpătat-o pe temeiul activității sale folositoare țării”¹³.

⁷ Vartan Arachelain, *Iorga și Siruni sau fericita întâlnire a doi savanți*, în Vartan Arachelian, *Munca unui savant armean în România: Hagop Djololian Siruni*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2008, p. 7-35.

⁸ Bogdan Căuș, *Figuri de armeni din România. Dicționar*, Editura Ararat, București, 1998, p. 314-315.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Apud* Nina Cristea, H. Dj. Siruni și Nicolae Iorga, în *Tezaur. Foaie a Bibliotecii Academiei Române*, II, 2021, 6, p. 12.

¹¹ SANIC, fond *Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor 1943*, nr. 1073, dosar 71, f. 44.

¹² Vartan Arachelain, *Siruni. Odișea unui proscris*, Editura Niculescu, București, 2011, p. 38.

¹³ SANIC, fond *Siruni I*, nr. 2125, dosar 11, f. 30.

Din autobiografia lui Siruni aflăm că inițial a fost trimis pentru interogații pe teritoriul rusesc al Uniunii Sovietice, de unde, în decembrie 1946, neputându-i-se dovedi acuza, a fost trimis în Armenia Sovietică, la Erevan. I s-a stabilit domiciliul obligatoriu în capitala Armeniei și, după cum chiar Siruni confesa, „am avut un tratament indulgent și chiar amabil și mi s-au creat condițiuni favorabile pentru a citi, a cunoaște și a lucra”¹⁴. Se pare că era escortat zilnic la *Matenadaran*, instituția-muzeu unde erau și sunt conservate manuscrise, documente și cărți vechi privitoare la scrisul și alfabetul armenesc. Ulterior i s-a propus să-și aducă și nevasta și să devină amândoi cetățeni sovietici, promițându-i-se că urma să i se asigure toate condițiile pentru a putea să se concentreze doar asupra cercetării. Siruni nu a acceptat însă propunerea, insistând că ar dori să revină în țara de adopție¹⁵. Lovindu-se de refuzul savantului, autoritățile de la Erevan l-au deportat în Siberia, unde avea să piardă un ochi și să stea până în 1955, când, în cele din urmă, i s-a permis să revină în România.

De la întoarcerea în România și până la moartea sa, Siruni a fost urmărit constant de Securitate, având probleme mari în a se angaja pentru a-și putea continua cercetarea. Motivele le găsim rezumate într-o notă a Siguranței din 3 iunie 1946, care deja era infiltrată de agenți cu simpatii comuniste reale sau de conjunctură. Din notă, aflăm că în România a existat o grupare politică armeană (Dașnak, deși Tașnak în nota informativă), care ar fi aderat la „programul ideologiei hitleriste”¹⁶ și ar fi luptat contra URSS-ului. Mai departe se afirmă că „toți conducătorii principali ai organizației, în număr de circa 54 de indivizi, în frunte cu publicistul Siruni Agop Djololian au fost arestați de autoritățile militare sovietice și deportați în URSS, fiind considerați criminali de război”¹⁷. Urmărirea lui Siruni de către agenții serviciilor de informații a început din 1938, când Siguranța a aflat că Siruni urma să țină în octombrie 1938 o conferință în sala Dalles din București, ce ar fi avut ca temă „Vechimea elementului românesc după izvoarele armenesti”¹⁸. Ulterior, textul conferinței a apărut în revista „Ani”. Interesul Siguranței pentru Siruni îl aflăm dintr-o notă ulterioară, din 6 octombrie 1938: „Siruni este considerat ca unul dintre membrii marcanți ai mișcării naționaliste armene, denumită Tașnag; este inițiatorul diverselor asociațiuni armene din țară, de nuanță tașnagistă. În ziarul său, a dus o întemeiată campanie împotriva asociației armene H. O. G. – de nuanță filosovietică –, căutând pe cât posibil, să contrabalanseze acțiunea publicistică a presei de nuanță sovietică sau turcă – Sovietele și Turcia sunt doi dușmani deopotrivă de periculoși pentru interesele armenilor tașnagiști, care doresc și luptă

¹⁴ Idem, dosar 30, f. 3.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 71, f. 10.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Vartan Arachelain, *Siruni. Odișea unui proscris...*, p. 206-207.

pentru crearea unei Armenii independente și autonome”¹⁹. Interesant este că firul narativ a fost preluat și folosit de Securitate pentru a-l fila și obstrucționa pe Siruni ulterior revenirii sale din Siberia.

H. Dj. Siruni s-a făcut imediat remarcat în România, obținând în scurt timp sprijinul și îndrumarea nu doar a lui Iorga, cât și a lui Aurelian Sacerdoțeanu. A susținut mai multe comunicări în cadrul Academiei Române și Institutului Sud-Est European, publicând numeroase studii și articole ce aveau la bază izvoarele de arhivă în reviste precum „Analele Academiei Române”, „Revista Istorică”, „Balcania”, „Hrisovul”, „Arhiva Românească” sau „Revista Arhivelor”. Orientalistul Mihail Guboglu susținea în urmă cu mai bine de 50 de ani că „timp de o jumătate de veac, poate mai bine, Siruni a desfășurat o activitate febrilă pentru dezvoltarea orientalisticii românești”²⁰.

În același timp, a avut un merit deosebit la dezvoltarea orientalisticii din România predând limba armeană și cea turcă la Școala Superioară de Arhivistică, Institutul Balcanic și la Institutul Sud-Est European; prima generație de cercetători autohtoni în domeniul turcologiei se datorează cursurilor lui Siruni, după cum opina același Mihail Guboglu.

În 1932 a înființat ziarul săptămânal „Araz”, iar în 1935 revista „Ani”, instrumente prin intermediul cărora și-a făcut simțită prezența și în rândul jurnalismului românesc²¹, îndeosebi cel de factură culturală și istorică, dar și care au fost folosite pentru a i se înscena arestarea și deportarea, îndeosebi „Araz”. Ziarul a atras atenția agenților Siguranței, care, într-un referat din 6 aprilie 1939 consemnau că „prin acest ziar Siruni a dus o întemeiată campanie împotriva asociației armene H. O. G. de nuanță filo-comunistă”²², însă, se concluziona în referat „ziarul Araz nu servește anumitor scopuri de ordin politic subversiv”²³.

Printre alte activități ce merită succint prezentate, trebuie menționate colaborarea cu Biblioteca Centrală de Stat din 1957 în vederea realizării unei inventar al periodicelor românești dintre 1907 și 1920, unde face descrierea bibliografică a douăzeci și două de publicații armenesti și turcești²⁴; în perioada 1957-1960, în calitate de colaborator științific al Muzeului de Istorie al Bucureștiului a studiat și catalogat 633 de documente, în special armenesti și turcești, cuprinse în fondul „Manuc”; este vorba

¹⁹ ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 3255, f. 18.

²⁰ Mihail Guboglu, *H. Dj. Siruni la 80 de ani*, în *Revista Arhivelor*, an XLVII, volum XXXII, nr. 2, 1970, p. 653.

²¹ Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Amintiri*, în *ANI. Anuar de cultură armeană* (serie nouă), I, 1994, I, p. 9.

²² ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 3255, f. 18.

²³ *Ibidem*.

²⁴ A se vedea și H. Dj. Siruni, *Bibliografia studiilor armenesti din România*, în *Arhiva Românească*, IV, 1940, p. 5-7.

despre 493 de documente turcești (în limba și paleografia turcă, în limba turcă cu alfabet armenesc sau în limba turcă cu alfabet latin), 17 documente în limba armeană, 19 în rusă, 19 în greacă, 5 în franceză și 80 de documente în limba română, dintre care 11 cu grafie armeană²⁵. Fondul cuprinde informații inedite nu doar despre Manuc-Bey, ci și despre traduceri ale autorilor armeni în limba română, despre scriitori armeni în literatura română, despre legăturile românilor cu armenii, despre controversele asupra originii unor figuri precum Eminescu, Spiru Haret, Vasile Conta, Gheorghe Asachi sau Ion Vodă cel Cumplit, despre familii de armeni de vază precum Vartic, Pruncu, Capri, Goilav sau Buiuciu, catalogul publicațiilor privind armenii în diferite biblioteci ale țării, catalogul manuscriselor armenesti, sau inscripțiile și pisaniile armenesti.

Ulterior, între 1959 și 1963, a întocmit inventarul arhivelor armenesti de la Gherla, Suceava, Dumbrăveni și Botoșani; în 1965, 1966 și 1968 s-a deplasat la Erevan unde a susținut comunicări bazate pe informații din arhivele românești²⁶, Direcția Arhivelor din Erevan conferindu-i titlul de „arhivist emerit”; a fost membru fondator al Secției de Studii Orientale din cadrul Societății de Științe Istorice și Filologice din România.

Dintre comunicările științifice ținute în Armenia, merită menționate următoarele: *Manuscrise armenesti aflate în colecțiile din R. S. R.* (15 octombrie 1965); *Materiale documentare armenesti descoperite pe pământ românesc* (22 octombrie 1965); *Nicolae Iorga și studiile armenesti* (9 noiembrie 1965); *Rolul lui Manuc Bey în războiul din 1806-1812* (19 noiembrie 1965); *Iacob Melnic în revoluția românească din 1848* (28 septembrie 1966); *Comunități armenice în sud-estul european* (19 octombrie 1966); *Garabet Ibrăileanu* (3 noiembrie 1966).

Pentru că am amintit în paragraful anterior de titlul de „arhivist emerit” conferit de comunitatea științifică din Armenia, merită să ne oprim preț de câteva rânduri asupra „comorii” lăsate, fără voia sa, de către Siruni în grija statului român pentru folosul generațiilor viitoare de orientaliști. Am în vedere, bineînțeles, materialele ce compun fondul „Siruni” din posesia Arhivelor Naționale Istorice Centrale din 1974.

4. Fondul Siruni

Dintr-o notă-raport semnată de un colonel de securitate din 1973²⁷, aflăm că personalul de la Arhivelor Statului a cerut expertiza mai multor persoane care aveau informații despre arhiva strânsă de Siruni, printre care și cea a lui Mihail Guboglu, secretarul Asociației de Orientalistică din vremea aceea. Din documentul de arhivă reiese că „secretarul Asociației de Orientalistică, care se afla în bune relații cu Siruni a

²⁵ Nota 2 din Ion Ionașcu, *Politica fiscală a lui Ioan-Vodă Caragea oglindită în corespondența inedită a lui Manuc-Bey*, în SAI, VIII, 1966, p. 50.

²⁶ SANIC, fond *Siruni I*, nr. 2125, dosar 16.

²⁷ Ofițerul Dumitru Iancu Tăbăcaru, șef al Direcției I Informații interne în anii '70.

recomandat tovarășilor de la Arhivele Statului să caute în mod deosebit acest document: un document turcesc din anul 1669. Un firman (document imperial) dat de sultanul Selim în 1802. Un document bilingv (în armeană și română) din 1780, care reprezintă un proiect al armenilor din România (Botoșani) de a se crea o Armenie Unitară cu sprijinul Imperiului Rus, proiect la care au aderat oameni din toată lumea²⁸.

Mențiunea este importantă pentru că scoate la lumină interesul Securității pentru fondul Siruni²⁹. Prin decretul Consiliului de Stat din 23 octombrie 1969 privitor la „protejarea și păstrarea bunurilor de interes național ce reprezintă valori artistice, istorice sau documentare”³⁰, devenit ulterior, la 19 decembrie din același an, Legea nr. 64³¹, statul își aroga puterea de a oferi o „protecție specială” materialelor cu profil istoric sau documentar. Însă, dreptul asupra documentelor rămase de la Siruni a revenit, ca unic moștenitor, fratelui său stabilit în Franța, Krikor³². Venit în România pentru funeralii, el a semnat un act de renunțare la documentele și biblioteca lui Siruni în favoarea Bisericii Apostolice Armeene, care, după cum știm, își avea sediul în Armenia Sovietică. Inițial, directorului general al Arhivelor Statului, generalul Gheorghe Titileanu, își dăduse acordul pentru transferul către Biserica Armeană, însă, ulterior, își va schimba dispoziția, nefiind de acord cu cedarea arhivei unei instituții din Armenia Sovietică³³. Timp de o lună după moartea lui Siruni, Episcopia Armeană și Securitatea și-au disputat arhiva și biblioteca lui Siruni, pentru ca, în cele din urmă, la 24 mai 1973³⁴, chestiunea să fie tranșată prin inventarierea și transferul într-un sediu al Arhivelor Naționale.

Episodul este importat pentru că, după cum apreciază Vartan Arachelian³⁵, cel mai probabil, din actualul fond Siruni au dispărut documente cu o importantă greutate istorică. Opinia lui Arachelian este argumentată de existența unui precedent: în aprilie 1944, din cauza bombardamentelor, Siruni a părăsit capitala, nu înainte însă să încredințeze cinci lăzi personale cu documente unui armean din Curtea de Argeș. Ulterior, cele cinci lăzi nu au mai fost recuperate nici de Siruni, nici de soția sa, nici de Episcopia Armeană și nici de Arhivele Naționale³⁶.

²⁸ Apud Vartan Arachelian, *Siruni. Odiseea unui proscris...*, p. 181.

²⁹ Pentru viziunea distorsionată a episodului confiscării arhivei lui Siruni se poate consulta materialul fostul ofițer de Securitate, Vasile Mălureanu; în Vasile Mălureanu, *Contribuții la apărarea unor valori importante ale patrimoniului istoric și cultural-național*, în *Analele Academiei Naționale de Informații*, 9-10/ 2004-2005, p. 76-95.

³⁰ Decretul nr. 724/ 1969, publicat în *Buletinul Oficial*, nr. 115 din 23 octombrie 1969.

³¹ Legea nr. 64/ 1969, publicată în *Buletinul Oficial*, nr. 148 din 19 decembrie 1969.

³² Vartan Arachelian, *Siruni. Odiseea unui proscris...*, p. 178.

³³ ACNSAS, fond *Informativ*, dosar nr. 161960, vol. 7, ff. 219, 237.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Vartan Arachelian, *Siruni. Odiseea unui proscris...*, p. 51.

³⁶ SANIC, fond *Siruni 1*, Nr. 2125, dosar 1186, f. 3.

Fondul personal Siruni³⁷ este alcătuit din două volume de inventar, cuprinzând 1975 de unități arhivistice și având anii 1597 și 1973 ca borne temporale. Documentele cuprinse sunt manuscrise ale unor lucrări ale lui Siruni, unele inedite, acte administrative și de stare civilă, corespondența orientalistului și fotografii, cele mai multe fiind redactate în limbile română și armeană, dar și în turcă, germană, italiană, franceză și engleză³⁸.

Primul volum al inventarului, având anii extremi 1890 și 1973³⁹, cuprinde în rezumat conținutul a 1585 unități arhivistice, ordonate după cum urmează în șaptesprezece părți structurale: I. *Documente privind biografia creatorului de fond*; II. *Documente privind activitatea sa în cadrul unor organizații și instituții*; III. *Memorii adresate de H. Dj. Siruni unor instituții*; IV. *Documente privind activitatea publicistică și literară a lui H. Dj. Siruni*; V. *Manuscrise ale lucrărilor lui H. Dj. Siruni*; VI. *Însemnări ale lui H. Dj. Siruni în vederea elaborării unor lucrări*; VII. *Cupuri din periodice*; VIII. *Documente economice privitoare la H. Dj. Siruni*; IX. *Documente economice privitoare la H. Dj. Siruni*; X. *Corespondență adresată de H. Dj. Siruni altor persoane*; XI. *Corespondență primită de H. Dj. Siruni*; XII. *Documente referitoare la membrii de familie*; XIII. *Documente privitoare la alte persoane*; XIV. *Documente istorice*; XV. *Manuscrise istorice, științifice, literare, religioase, etc.*; XVI. *Materiale figurative*; XVII. *Diverse*.

Cel de-al doilea volum al inventarului, alcătuit de turcologul Tudor Mateescu, cuprinde 180 de documente dintre anii 1597 și 1972⁴⁰, redactate în limbile armeană, turcă, latină, maghiară, italiană, franceză, rusă și gruzină, materiale de care s-a folosit Siruni pentru diverse lucrări. Documentele rezumate în acest volum sunt de o deosebită valoare pentru patrimoniul arhivistic românesc deoarece cuprind hrisoave, firme și berate otomane, texte literare, regulamente sau diplome.

Între chestiunile abordate de materialele din fondul Siruni pot fi menționate următoarele: a. întăriri de moșii; b. asocieri de negustori; c. religia armeană; d. proprietăți ale armenilor; e. istoria armenilor; f. organizarea comunităților armenice; g. probleme negustorești și financiare; h. Manuc Bey; i. Imperiul Otoman; j. un tratat comercial franco-otoman⁴¹.

³⁷ A se vedea *Inventar fond personal Siruni Hagop Djololian 1597-1972*, în Vartan Arachelian, *Munca unui savant armean în România...*, p. 67-423.

³⁸ Filofoția Rînziș, *Arhive personale și familiale, vol. 1: Repertoriu arhivistic*, Arhivele Naționale ale României, București, 2001, p. 149.

³⁹ SANIC, fond *Siruni I*, Nr. 2125.

⁴⁰ Idem, fond *Siruni II*, Nr. 2837.

⁴¹ *Ibidem*.

5. Concluzii

Urmând sugestiile lui Nicolae Iorga, care a fost de părere că rutele comerciale armenesti au contribuit la crearea statelor românești⁴², precum și cercetarea lui Vlad Bănățeanu⁴³, care, asemenea lui Iorga, a atras atenția asupra rolului important pe care l-au jucat armenii în economia Principatului Moldovei⁴⁴, și folosindu-ne de materialul rămas de la Siruni, armenologia autohtonă modernă și-ar putea găsi punctul de plecare atât de necesar pentru a intra în circuitul internațional al „studiilor armenesti”.

SIRUNI, THE NATIONAL ARCHIVES FUND AND SECURITATEA

(Abstract)

Moving to Romania in 1922, Hagop Djololian Siruni distinguished himself in short time obtaining the support and guidance of well-known historians such as Nicolae Iorga or Aurelian Sacerdoțeanu. He published numerous studies and articles based on archival sources in scientific journals such as "Analele Academiei Române", "Revista Istorică", "Balcania", "Hrisovul", "Arhiva Românească" or "Revista Arhivelor". Also, he had a special merit in the development of Oriental Studies in Romania by teaching Armenian and Turkish; the first generation of Romanian researchers in the field of Turkology owed their preparation to Siruni and his language courses.

However, the real "treasure" that he left for the benefit of future generations of Orientalists is the "Siruni Fond", nowadays in custody of the National Archives of Romania. Composed of 1975 archival units and having the years 1597 and 1973 as time limits, the fond is too little known and used for scientific research. The reason why the documents and materials are in the possession of the Romanian Archives was the secret police agency involvement in the takeover of Siruni's belongings.

⁴² Nicolae Iorga, *Armenii din România*, în Nicolae Iorga, *Scieri istorice despre armeni*, Editura Ararat, București, 1999, p. 222-225.

⁴³ Vlad Bănățeanu (1900-1963), armenolog și orientalist de renume internațional, primul profesor de armeană veche (grabar) de la Universitatea din București, a publicat 190 de articole și studii, dintre care 90 cu tematică armeană.

⁴⁴ Vlad Bănățeanu, *Armenii în istoria și în viața românească*, Tipo Lito Țăranu & Co, București, 1938.